

MARTIN MALEČEK

PROBLÉMY TRADIČNÍHO POJETÍ ALTRUIZMU L. N. TOLSTÉHO

Několik poznámek ke studii Josefa Sedláčka

Etické myšlenky Lva Nikolajeviče Tolstého již dávno nejsou předmětem úvah a polemik. Zpravidla po nich zůstalo několik vět v historických přehledech jednotlivých etických směrů, přičemž je Tolstému přisouzena role etické pozice absolutní, a tedy v důsledku absurdní. Ovšem při bližším zkoumání je patrné, že zde dochází k podstatnému zkreslení Tolstého myšlenek. Pokud budeme chtít hledat kořeny této nepřesnosti, musíme se vrátit o sto let zpět, do doby vrcholícího zájmu o Tolstého filosofii. Připomeňme si tedy jednu v jistém ohledu významnou práci, v jejímž rámci lze nastínit některé zásadní body Tolstého etické koncepce.

I.

Pod názvem *Studie o Tolstém* vycházela v průběhu roku 1901 v *Rozhledech* rozsáhlá analýza filosoficko-náboženského systému L. N. Tolstého. Jejím autorem byl filosof a pedagog Josef Sedláček.¹ I když bylo v té době jméno Tolstého v Čechách a na Moravě již více než patnáct let středem zájmu (v roce 1901 ještě oživeného zprávami o Tolstého vyobcování z pravoslavné církve) a o jeho „učení“ bylo mnoho napsáno, přesto můžeme Sedláčkově stati přiznat určitý primát. Jde totiž bezesporu o první rozsáhlejší česky psané pojednání o Tolstého filosofii, jehož původním záměrem není kritika (popřípadě glorifikace) Tolstého. Snahou autora je pouze „vytknout hlavní body filosofie Tolstého, nehledíc k tomu,

---

¹ J. Sedláček: *Studie o Tolstém*, *Rozhledy* 11, 1901. Josef Sedláček (1866–1923) vystudoval filosofii, klasickou filologii a češtinu na Filosofické fakultě v Praze. V roce 1893 se stal doktorem filosofie. Působil jako učitel na reálce v Prostějově a později jako středoškolský profesor na gymnáziích v Uherském Hradišti, Kroměříži, Kyjově a Třebíči. Vedle *Studie o Tolstém* (1901) je mimo jiné autorem učebnice *Logika pro střední školy* (1896) a řady studií: *Význam B. Bolzana v logice* (1895), *Jiří Brandes* (1902), *Logický rozbor čtyř dialogů Platonových* (1905). Překládal z latiny a řečtiny, zejména z Appiána, Cicerona a Eurípida. Vydal *Výbor z listů Plinia mladšího* (1911), Platónovu *Apologii Sókratovu* (1913) a první kompletní český překlad Ciceronových *Tuskulských hovorů* (1920).

patří-li do etiky či sociologie či snad do metafyziky nebo náboženství“.² A právě takový pokus o syntetickou analýzu Tolstého filosofie jako celku do té doby chyběl. Předchozí rozsáhlejší práce pozitivisty Josefa Mikše (1893) a katolíka Filipa Jana Konečného (1897) byly poznamenány apriorní snahou těchto autorů o kritiku Tolstého filosofie, respektive novokřesťanství.³ Proto tito autoři nemohli postihnout nestranně a objektivně Tolstého filosofii jako ve své podstatě konzistentní systém (se kterým je následně možno jako s celkem nebo v jednotlivostech souhlasit či nesouhlasit).

Sedláčkova studie se vymyká z dobového kontextu také tím, že záměrně ponechává stranou otázku psychologie osobnosti Tolstého a že se nezabývá hodnocením Tolstého myšlenkového vývoje. Tuto svou snahu vyjádřil Sedláček v závěru studie: „Neměli jsme úmyslu ani podati psychologický vývoj učení Tolstého ani sestavovati geneticky jeho prvky, nýbrž načrtnouti jen výslední stav jeho asi v té podobě, jakou sám Tolstoj mu dává.“⁴ Na rozdíl od kritiků Tolstého, kteří jeho myšlenky diskvalifikovali mnohdy laciným poukazem na rozpory s některými jeho dřívějšími názory, je Sedláček přesvědčen, že Tolstého filosofii je nutno zkoumat a hodnotit v té podobě, jakou jí dal Tolstoj ve svých posledních spisech.

O Tolstém se sice stále mluvilo a psalo, ale paradoxně jen málokterý z autorů znal důkladně Tolstého spisy. Nebylo divu, že mnozí kritikové Tolstého filosofie ve skutečnosti kritizovali pouze často opakovanou a v mnohém zkreslenou představu o Tolstého filosofii. To se týkalo na druhé straně i těch, kteří přijímali Tolstého myšlenky s nadšením. Sedláček tento stav připomíná a je na mnoha místech výslovně proti některým autorům polemicky namířen. Je možno spekulovat, že Sedláčkova studie byla přímou reakcí na článek mladého Zdeňka Nejedlého publikovaný pod názvem *V Jasně Poljaně* počátkem roku 1901 ve *Zvonu*.⁵

Přestože by bylo zajímavé posoudit celou Sedláčkovu stať, omezíme se pouze na první, ve vztahu k Tolstého filosofii obsahově nejproblematictější kapitolu. V té se snaží Sedláček o kritickou rekonstrukci Tolstého etické pozice, přičemž upadá několikrát do dobových a i později mnohokrát opakovaných schematismů.

II.

Sedláček již předem přijímá označení Tolstého filosofie jako altruismus, když v úvodu hledá kořeny altruismu Tolstého. Nejprve zmiňuje základní kámen Tolstého filosofie, kterým je otázka: Jaký je účel lidského života? A dále pa-

² J. Sedláček: Studie..., s. 393.

³ J. Mikš: Filosofie hraběte Lva Tolstého, *Osvěta* 23, 1893, č. 1–6. F. J. Konečný: O novokřesťanství hraběte Lva N. Tolstého, *Vlast* 14, 1897/1898, č. 5–12.

⁴ J. Sedláček: Studie..., s. 544.

⁵ Z. Nejedlý: V Jasně Polaně, *Zvon* 1, 1901, č. 14–16. Nejedlý vystoupil po své návštěvě Jasně Poljany v roce 1900 s kritickým odsudkem Tolstého a jeho filosofie. Sedláček na několika místech Nejedlého článek připomíná a ukazuje, že ve své podstatě Nejedlý Tolstého filosofii nepochopil. Připomeňme, že tento Nejedlého článek (který byl později marxistickou levicí přijat a prezentován jako zásadní zlom v otázce hodnocení Tolstého v českém kulturním prostředí) byl ostře odsouzen také Františkem Krejčím (*Česká mysl* 2, 1901, s. 154).

rafrázuje úvahu ze spisu *O životě* (která je pro správné pochopení myšlenek Tolstého klíčová a kterou jakoby Sedláček později ignoroval): „Člověk žije jediné proto, aby mu bylo dobře, pro své blaho. Necítí-li člověk v sobě touhu po blahu, necítí, že žije.“⁶ Ale všichni lidé mají tentýž cíl, dosažení svého vlastního blaha. A pro jeho dosažení je člověk ochoten zbavit blaha a třeba i života jakoukoli jinou bytost včetně člověka. Dochází tak nevyhnutelně k všeobecnému vzájemnému boji. To je však rozpor. Člověk chce blaho a dochází přitom k boji, ve kterém buď o blaho přichází nebo se o něj v lepším případě musí neustále obávat. Je však jisté, že boj blaho nerozmnožuje, ale spíše ničí. Takový je výsledek v případě, že chce člověk dosáhnout blaha osobního.

Ovšem touha po blahu je u člověka věčná a neodstranitelná. Nemůže být uspokojena ani představou o dosažení blaha po smrti. Zbývá tedy jediná možnost. Zřeknutí se blaha osobního. „Je toliko jeden stav, při němž žádost blaha může být splněna, stav, při němž všechny bytosti by žily pro blaho ostatních a milovaly ostatní více než sebe. Jedině tehdy by člověk v počtu jejich došel toho blaha, po němž touží,“ komentuje Sedláček Tolstého cestu k altruismu a dodává: „Jelikož dosažení slasti egoismem je nemožno, nutno sídlo její položit do altruismu.“⁷

Zde je však nutno upozornit na zásadní Sedláčkův omyl, který poznamenal jeho další analýzu. Tolstoj nepředpokládá, že pro dosažení individuálního blaha (které není totožné s osobním nebo též živočišným blahem!) je nutno, aby všechny bytosti žily pro blaho ostatních, jak vyplývá ze Sedláčkovy interpretace.⁸ Z této nepřesnosti se koneckonců usvědčuje Sedláček sám, když vzápětí jako doklad neměnnosti Tolstého myšlenek cituje z jeho raného díla, z povídky *Kozáci*: „V tom záleží štěstí, žítí pro druhé,“ a sám dodává „štěstím druhých pracujeme k svému štěstí.“ Tedy blaha může člověk dosáhnout už tím, že žije pro druhé bez ohledu na to, zda tak činí ostatní.

Sedláček pokračuje v analýze spisu *O životě* a přechází k Tolstého pojmu láska. Zde je však jeho výklad až příliš zkratkovitý. Uvádí, že láska k bližnímu je podle Tolstého jediná rozumná činnost člověka, která je ve své podstatě životem samým. (Sedláček ovšem opomíjí, že láska je pro Tolstého činností směřující k dosažení individuálního blaha.⁹ Také výraz „rozumná činnost“ je poněkud zavádějící. Tolstoj mluví o činnosti vyplývající z rozumem poznaného zákona života.)

Milovat znamená konat dobro, přičemž se tato činnost týká vždy přítomnosti

⁶ J. Sedláček: Studie..., s. 393. Sedláček bohužel prakticky neodkazuje na konkrétní Tolstého spisy a zpravidla ani necituje. To poněkud ztěžuje možnost odlišit, kde jde o autentické myšlenky Tolstého a kde začíná Sedláčkova interpretace. Jisté je, že Sedláček vychází při svém pokusu o rekonstrukci Tolstého filosofie především ze spisů *O životě* (1887, česky 1895) a *Království boží ve vás. Křesťanství nikoliv jako mystické učení, nýbrž jako nové pojetí života*. (1892, česky 1896), přičemž Sedláček patrně studoval Tolstého práce z českých překladů.

⁷ *Tamtéž*, s. 393.

⁸ Tolstoj sám říká jasně: „Vím: ať cokoliv člověk dělá, nedojde blaha do té doby, dokud nebude žítí ve shodě se zákonem svého života. A zákon jeho života není zákon zápasu, ale naopak vzájemná služba jednoho druhému.“ L. N. Tolstoj: *O životě*, Praha: J. Otto 1895, s. 279.

⁹ Srov. *tamtéž*, s. 289.

a – co je nejdůležitější – všech lidí stejně. Láska vztahující se pouze k někomu a způsobující utrpení jiných není skutečnou láskou. „V tom je Tolstoj důsledný do krajnosti,“ podotýká Sedláček a upozorňuje, že Tolstoj chápe lásku jako „vážení si jiných osobností nad sebe“. Proto v záhlaví úvodní kapitoly staví proti sobě Kristovo „Miluj bližního jako sebe samého“ a Tolstého „Miluj bližního více, než sebe sama“. „Láska jest alfa a omega učení Tolstého,“ uzavírá Sedláček. Hodnotí tento fakt pozitivně, aniž by se však pokusil vysvětlit, jaké důvody vedou Tolstého k tomuto stanovisku a jaké z toho plynou důsledky pro možnost dosažení pravého, trvalého blaha.

III.

Poté co byly odhaleny kořeny, zdroje a charakter altruismu Tolstého, prohlašuje jej Sedláček za „nemožný“, což se v dalším snaží doložit. Nejprve se zabývá nemožností „absolutního altruismu“. Vychází z toho, že základní etická norma musí být pro všechny stejně závazná, což předpokládá i u Tolstého. V ideálním případě pak dojde k situaci, kdy každý „pracuje“ pro druhé a přitom sám dostává „dar“ od ostatních. Jestliže tento „dar“ přijme, projeví tím podle Sedláčka určitou dávku egoismu. Dochází tak k rozporu. Altruistická činnost je tedy možná jen za předpokladu, že ten, ke kterému směřuje, se chová egoisticky a tento „dar“ přijme.

Jestliže Sedláček polemizuje s teorií altruismu, poněkud se tím vzdaluje od autentického Tolstého a posiluje tak klamný obraz Tolstého jako teoretika altruismu. Kritikové a interpreti Tolstého totiž velmi často debatovali o altruismu bez ohledu na Tolstého. Tolstoj sám pojem altruismus, popř. absolutní altruismus v těchto souvislostech nepoužívá ani se jím teoreticky nezabývá. Altruismus je mu pouze prostředkem, ne cílem. Řeší otázku, zda a jakým způsobem je možno dosáhnout nehybného blaha. Mluví pouze o zapírání vlastní živočišné osobnosti ve prospěch ostatních bytostí, o přijímání lásky. A toto přijímání předpokládá. Tolstoj by patrně označil spíše naopak nepřijetí projevu lásky za akt egoismu.

V souvislosti s frekventovaným tématem sebeobětování Sedláček namítá, zda snad nejde u Tolstého o „částečný altruismus“. Ten spočívá v tom, že by se jím cítili vázáni jen někteří lidé, na rozdíl od jiných, egoistických. Sedláček proti tomuto altruismu namítá, že altruisté by „pracovali“ pro jiné a ne pro sebe. Pro ně nikdo, takže by museli nevyhnutelně vymřít. Zůstali by potom jenom egoisté. „A tím ovšem blahu lidskému nebude pomoheno, lidstvo bude ještě ubožejší než bylo dříve,“¹⁰ podotýká Sedláček na konto domnělé nemožnosti Tolstého altruismu.

Z logického hlediska je možno doplnit, že aby k tomu mohlo dojít, musel by každý z altruistů „pracovat“ pouze pro egoisty. Z pozice obsahu spisu *O životě* je důležité, že zde Tolstoj nemluví o tom, že by měl člověk naprosto rezignovat na uspokojování základních životních potřeb. Vedle toho je nutno opět zdůraznit, že prvotním motivem Tolstého úvah není snaha o zvýšení blaha lidstva jako celku, ale otázka možnosti dosažení trvalého blaha pro jednotlivce. Jisté opodstat-

¹⁰ J. Sedláček: Studie..., s. 396.

nění má Sedláčkova poznámka o „zdanlivě nezávadné teorii sebevraždy“. Ovšem je třeba ji dát do souvislosti s Tolstého řešením otázky po možnosti překonání fyzické smrti.¹¹

Není divu, že Sedláček mluví v souvislosti s částečným altruismem o sebevraždě. Je totiž přesvědčen, že altruismus vede k sebevraždě už ze své podstaty. Jako doklad uvádí i nejslabší variantu, „záporný altruismus“. Člověk sice nežije pro ostatní, ale na druhé straně nikomu nepřekáží při jeho snaze o blaho. Tolstoj vylučuje možnost dosažení osobního blaha (blaha živočišné osobnosti) bez toho, aby byl v tomtéž úsilí rušen někdo jiný. Osobní potřeby nelze omezit úplně a jejich uspokojení má za následek „strast“ jiného. To v důsledku znamená, že nechce-li takový člověk překážet, musí se zbavit života. „Ale to je buddhismus, hotová nirvana!“ volá Sedláček a má pocit, že usvědčuje Tolstého citováním pasáže, ve které staví Tolstoj nad blaho tělesné osobnosti štěstí meditujícího Inda, jenž nedbá osobního blaha. (Z výše uvedeného však vyplývá, že Tolstoj v žádném případě nemohl mluvit o trpné meditaci jako o cestě k pravému, trvalému blahu.) Jestliže Sedláček od počátku podsouvá Tolstému, že zamítá možnost dosažení osobního (individuálního) blaha, a pokud altruismus spojuje se sebevraždou, není divu, že učiní jednoduchý závěr: „Altruismus Tolstého dospívá týchž konců jako pesimismus Schopenhauerův.“ A jestliže Tolstoj odsuzuje Schopenhauerův pesimismus proto, že jeho základem je egoismus, pak sám staví „druhý extrém“, dodává Sedláček.¹²

IV.

V konečném hodnocení altruismu Tolstého se Sedláček ptá: „Než může se mluvit o nějakém blahu lidském, jež by se nevztahovalo k osobnosti člověka?“ A odpovídá záporně. „Vždyť i činností altruistickou zjednává se blaho osobní, a to by bylo dle Tolstého blaho nepravé.“¹³

Opět zde nalézáme zásadní nedorozumění. Nepravé, osobní blaho je pro Tolstého blaho dosažené činností pro sebe sama. Činnost altruistická naproti tomu skýtá blaho pravé, které je ovšem ve své podstatě též osobní. Odříkání se vlastní osobnosti neznamena automaticky odříkání se individuálního blaha, právě naopak. Rozdíl je v tom, že tohoto vyššího a trvalého blaha dosahuje individuuum prostřednictvím činností směřující k zvyšování blaha jiných bytostí (jako by prostřednictvím jejich blaha). Pokud by Tolstoj nepředpokládal toto

¹¹ Tolstoj na jednom místě říká: „Smrt nemohla by se jeviti člověku, který žije pro blaho jiných, tím zničením blaha i života, protože blaho a život jiných bytostí netoliko se neničí životem člověka, který jim slouží, ale spíše velmi často zesilují a zveličují se obětí jeho života.“ (L. N. Tolstoj: *O životě...*, s. 277.) Jedinec tak díky své participaci na všeobecném blahu a životě přesahuje svoji individualitu a její fyzickou smrt.

¹² Je poněkud překvapující, že Sedláček staví Tolstého bezvýhradně na roveň Schopenhauerova pesimismu. Jde totiž o výkladový vzorec Tolstého díla, který byl často používán jako diskvalifikační argument, ale také mnohokrát, zejména ze strany znalců Tolstého díla, kritizován a odmítán. (Prvními odpůrci tohoto označení byli v letech 1886–1887 mimo jiné Pavel Durdík, T. G. Masaryk, J. Goll nebo H. G. Schauer.)

¹³ J. Sedláček: *Studie...*, s. 417.

individuální (osobní) blaho, nemohli by ani ostatní dosahovat svého blaha zvyšováním blaha tohoto individua.

„Abstraktní altruismus“ Tolstého obsažený ve spise *O životě* prohlašuje Sedláček za „nemožný“. Upozorňuje na to, že v jiných spisech má Tolstoj „pro skutečný život docela jiný předpis, předpis úplně prostý, rozumný a přirozený“, a cituje pasáž ze spisu *O vědě a umění* (ve skutečnosti šlo jen o několik kapitol ze spisu *Co máme tedy dělat?*):¹⁴ „Žij tak, abys potřeby své obstarával si co možná sám svou prací a mimo to pracuj pro jiné, neboť i od jiných jsi nucen přijímat část práce jejich.“ Sedláček podotýká, že jde vlastně o Kristovo pravidlo „Miluj bližního jako sebe samého“. Tento „předpis neobsahuje sporu“, hodnotí Sedláček, a s potěšením dodává: „Tímto ideálem konečně i Tolstoj sám se spokojuje.“¹⁵

Opět malé upřesnění. Sedláček uplatňuje tradiční a pohodlné rozdělení Tolstého díla na vzájemně nekompatibilní, absurdní idealismus a života znalý realismus. Jestliže vidí Sedláček jistý rozpor v obsahu jím citovaných prací Tolstého, má jistě pravdu. Ovšem již neříká (ani to patrně neví), že ve spise *Co máme tedy dělat?* (1886) řeší Tolstoj otázku možnosti a způsobů odstranění hmotné bídy. Naproti tomu ve spise *O životě* (1887) se Tolstoj zamýšlí nad otázkou, zda a jakým způsobem je schopen jedinec dosáhnout trvalého blaha. Navíc ze Sedláčkem citovaného úryvku vyplývá, že Tolstoj, mluví-li o činnosti pro druhé, předpokládá zajišťování svých vlastních základních životních potřeb, což je implicitně obsaženo i v dalších Tolstého úvahách. Klasická námitka vůči altruismu, kterou Sedláček několikrát použil, se tak v souvislosti s Tolstým stává prokazatelně lichou.

V.

Jak tedy vypadá Sedláčkova interpretace Tolstého altruismu? Individuum touží po blahu. Pravého blaha však nelze dosáhnout zajišťováním blaha osobního, které má za následek ničení blaha jiných bytostí. Pravého blaha lze dosáhnout pouze tehdy, budou-li všechna individua milovat ostatní, což znamená vyvíjet činnost zvyšující blaho ostatních. Dojde tak k dosažení kolektivního blaha. Přitom každé individuum rezignuje na sebe sama, potlačí svou vůli k vlastnímu životu. V tomto smyslu je pozitivním činem také sebevražda, neboť individuum nepřekáží ostatním v dosažení blaha. Takový altruismus je však abstraktní a nemožný. V konečném důsledku se neliší od Schopenhauerova pesimismu.

V čem spočívá problém takové interpretace? Tolstého axiomem (často opomíjeným) je touha každého člověka po blahu (štěstí), která stojí v základech jaké-

¹⁴ Osud tohoto spisu z roku 1886 je pro Tolstého práce příznačný. V Rusku byl zakázán a prakticky po celé Evropě vycházely různé výňatky, samozřejmě bez jakýchkoli doplňujících informací. To ztěžovalo orientaci v Tolstého autentickém díle, navíc vytržeností z kontextu celého spisu často trpěl obsah. Česky vyšlo na přelomu století vedle části vydavatelé nazvané *O vědě a umění* ještě několik kapitol pod názvem *Peníze* (1896) a jiná část pod názvem *Jaký jest můj život? 1884–1885* (1901).

¹⁵ J. Sedláček: *Studie...*, s. 418.

hokoli lidského jednání. Tato touha je Tolstému přímo synonymem lidského života. Blaho může být nepravé, dočasné, a pravé, trvalé. Rozumem (kterým všechny bytosti participují na duchovní podstatě – božství) je každý člověk schopen poznat zákon života, který odhaluje také způsob dosažení trvalého blaha. Tímto zákonem je láska ke všem lidem (vyplývající z poznání stejného transcendentálního základu). Láska je projevem božství a v životě se realizuje jako činnost směřující ke zvyšování blaha jiných lidí. Prostřednictvím lásky tak dosahuje člověk pravého, trvalého blaha, které tkví v kontaktu s božstvím. Ostatní lidi člověk staví nad sebe, neboť jejich prostřednictvím má možnost dosáhnout blaha. Maximálním zvýšením individuální lásky a tedy přiblížením se božskému principu lze potom překonat smrt živočišné osobnosti. Čím více lidí začne jednat podle tohoto rozumem poznatelného zákona života, tím více se bude zvyšovat obecné blaho (štěstí).

Je tedy možno nazývat Tolstého etiku jednoznačně altruismem či dokonce absolutním altruismem? Tolstoj jistě zůstává i ve svých tzv. idealistických spisech v jádru znalcem lidské duše a životním realistou. Proto vychází z obecné, životně důležité lidské potřeby blaha (štěstí), a základem jeho etických úvah se stává otázka po jejím dosažení. Altruismus je potom prostředkem k tomuto cíli. (Není tedy divu, že bývá některými autory označován za epikurejce.) Tolstoj radí k osobnímu omezování materiálních nároků – oproštění (které však v žádném případě neznamená rezignaci na uspokojování základních životních potřeb) a k aktivní činnosti pro druhé (kterou ovšem nemůže být už z podstaty sebevražda). Tolstého etika není etika povinnosti, nejde zde o konání dobra pro dobro samo, ale o konání dobra pro dosažení blaha (štěstí).

PROBLEMS OF THE TRADITIONAL CONCEPT OF LEO TOLSTOY'S ALTRUISM

The article points at certain inaccuracy in classifying the ethical concept of Leo Tolstoy as the absolute altruism. At the background of Jan Sedláček's study from 1901 on Tolstoy's philosophy are noted several debatable interpretation schemes which were used in reading Tolstoy's philosophy already at the turn of 20th century. First of all, the article emphasizes a substantial and unregarded fact: Tolstoy's ideas about love for the neighbour, self-abnegation and work for others are based on the conviction that the goal of the human living is gaining individual joy (happiness) the sense of life is effort to reach it. The will for joy is a constitutive condition of human life for Tolstoy. Reason, which is the "Divine" in man, then shows the way to this true happiness that can be reached only due to love and work for others. Thus Tolstoy is not apriori a theorist of altruism, which was forced to him by his opponents, but he arrives at altruism when he deals with the question of possible human happiness. Altruism, in its result profitable for the whole community, is in Tolstoy's ethical conception a means for reaching individual joy. Also the objection to the absolute altruism that resignation to satisfying vital needs is necessary, is irrelevant in connection with Tolstoy. The contrary is right, Tolstoy implicitly assumes satisfying one's vital needs, as results from his works. All this somewhat infirms the comfortably simple division of Tolstoy's work to realistic, worldly-wise novels and stories on one hand, and idealistic, naively impossible theoretic constructions on the other.